

Píše Eva Krásová

(E*forum, 06. 01. 2021)

Jonathan Culler napsal relativně nedávno (2015) knihu, jíž dovršil svou kariéru autora učebnic teorie literatury. Jak sám píše v různých úvodech a rozhovorech, splnil si tím sen, nebo přesněji odpověděl na volání, které se v jeho vědecké práci ozývalo už delší čas. Textu *Theory of the Lyric* se velmi rychle dostalo velmi dobrého překladu do češtiny a v této nelehké době byl uveden na (virtuální) pulty knihkupců.

Nejprve k obsahu. **Teorie lyriky** nabízí několik cest, kudy do otázky „lyrického“ (*the lyric*) vstoupit: „Indukční“ zkoumání první kapitoly poskytuje Cullerovi čtyři charakteristické rysy lyriky. Výsledkem druhé kapitoly je úvaha o žánrovém rámci pojetí lyriky, zjištění, že s romantickou teorií lyriky jako subjektivní exprese je to těžké a že bez nějakého žánrového rámce by bylo velmi obtížné lyrické poezii rozumět. Třetí kapitola obsahuje nejen velice užitečný výklad Hegelovy teorie básnictví z *Estetiky*, ale také trefnou kritiku pojetí lyrické básně jako performativu: pojetí performativity jako světatvorby nutí interprety redukovat lyrickou báseň na „malý román“ a ptát se po referentech a praktických důsledcích jejich mluvních aktů, říká Culler. Takový postup je však podle něj aplikovatelný na jakýkoliv řečový akt a nečiní lyrickou poezii nijak specifickou na poli teorie performativity. Culler v této souvislosti připomíná, že Austinova teorie performativu je spíše formulací problému než jeho řešením.

Čtvrtá kapitola se věnuje rytmu na ploše Jakobsonova pojetí poetické funkce a končí poukazem na oblibu iktované populární hudby neboli rapu. Pátá kapitola o oslovení v lyrice vybízí k úvahám nad českou dimenzí myšlení o literatuře. Culler je přesným znalcem strukturalistického myšlení a v předmluvě k českému vydání vzdává hold Lubomíru Doleželovi. Je proto velká škoda, že k jeho sluchu nedolehly práce Miroslava Červenky. Šestá kapitola tvoří jádro výkladu a poskytuje podrobnější rozbor základních parametrů lyriky. Sedmá kapitola se věnuje společenskému rozměru lyrické poezie, především k ní míří následující poznámky.

Cullerovi bylo vytýkáno, že jeho pojetí lyriky je úzké, přesněji řečeno spíše konzervativní. Texty moderní populární hudby (*lyrics...*), některé typy experimentů a básně v próze *didn't make the cut*. Ve svém vymezeném herním poli je však kniha mimořádně silná v kramflecích. Culler v rámci výkladu předkládá interpretace několika desítek básní, jež většinou jasně demonstrují příslušnou tezi a odhalují hloubku a zejména detailní rozlišenost Cullerova čtení.

Přes poučnost knihy se však čtenář občas nemůže ubránit pocitu, že by některé problémy zasloužily hlubší diskusi. Cullerovi je spousta věcí „jasná“: žánry existují,

protože o sportovních přenosech také mluvíme bez zpochybňování (s. 59), devět básní, jež byly předmětem indukční analýzy, vybral, protože jsou „svrchovaně kanonické“ (s. 54), a lyrikou míní „verše, tedy verše, v nichž zásadní roli hraje rytmus“ (s. 10). Je to sice zdravě pragmatický přístup, ale je otázka, zda rozhodování selským rozumem nepřináší někdy příliš humpolácké závěry a nezastírá místa, která měla zůstat otevřena – jako třeba když Culler tvrdí bez další diskuse, že Shakespeareovy sonety 1-17 se dají nejlépe pochopit jako „formulace výzvy ke společenské zodpovědnosti“, filmy vyprávějí také příběh, ale bez vypravěče (s. 12) a Emily Dickinsonová se „zcela jistě neproměnila v ‚abstraktní personifikaci““ (s. 109).

Nejpozoruhodnější tezí knihy je bezpochyby důraz na politicko-společenský rozměr lyriky. Přinejmenším od třetí kapitoly ohlašuje Culler svou tezi o opomíjeném společenském významu lyrické poezie a v sedmé kapitole ji dokládá politickou interpretací básní, které se nám do mysli zapsaly spíše jako intimní osobní výpovědi (Blake, Horatius, Shakespeare). Tato pozorování jsou pro Cullera dokladem závažnější pravdy: lyrika ve starém Řecku je podle něj původně epideiktickým žánrem, co víc, je žánrem s nutným politickým rozměrem. Je proto rodnou sestrou rétoriky a dialektiky jakožto umění naklonit si posluchače řečí na svou stranu. Exkomunikaci, provedenou v *Ústavě*, je tedy třeba chápat jako derridovský soud nad různě legitimními dětmi.

Je otázka, zda lze danou rovnici uzavřít bez úvahy z ranku estetiky. Řeč nás naklání k dobrému, pokud je dobře udělána, pokud je krásná. A to je, i pokud bychom vystoupili z rámce Platónovy filozofie, určitá kvalita, kterou Culler ve své práci příliš neprozkoumal. Proč tato báseň „táhne“, a jiná ne? Proč je Sapphó tak mistrná básnířka, zatímco Theognis stojí za zmínku jen kvůli panhelénistickému hledisku svých veršů? Pokud bychom v knize pátrali po kritériu „kvality“ zvolených básní, dostaneme se nakonec k jakési třetí generaci strukturálního myšlení: lyrika vytváří prostor svobody, protože „setkání s anomálními kombinacemi slova a s kinetickým působením rytmu otrásá homogenizovanou zkušeností“ (s. 373). *At the end of the day* je literatura (neboli poezie neboli lyrika...) zkrátka ozvláštňující způsobené setkáním s netradiční formou, které je schopno útočit na celek našich hodnot a postojů ke světu (tj. Mukařovský...).

Ne že by na takovém pojetí poezie bylo něco špatného, je jen (v přímém rozporu s rolí, kterou samo přisuzuje poezii) poněkud neschopno vykročit za hranice vlastního pohledu. Předně, celá myšlenka o sociálním rozměru poezie kvůli němu vyšumí do ztracena. Culler zakončuje poslední kapitolu úvahou o aktualizaci Audenovy básně *1. září 1939* v myšlenkovém klimatu po 11. září 2001, ale podrobná úvaha neslouží jako závěrečný akord monumentální úvahy o roli poezie ve společnosti, nýbrž jako ilustrace vyloženě textově orientovaného pojetí básnictví: báseň může nabýt politického vlivu zcela mimoděk, zvláště pokud jsou některé její části chytlavé (s. 408-409). Pozoruhodný moment života Audenovy básně, totiž že byla po 11. září pocitována jako „pravdivá“, Culler řeší odpovědí na její žánrovou příslušnost: je apodeiktického charakteru, vyvolává dojem, že má být opakována sborem (s. 415). Na závažnou otázku po referenčním potenciálu poezie tak velký teoretik literatury na

konci svého života odpovídá dosti prostě: báseň překvapovala svou ahistorickou vhodností, a to stačilo, abychom „ji poslali přátelům“. Obecněji řečeno o něco dále: „Společenský efekt lyriky není uzavřená kategorie“. Konec knihy.

Opět, na takovém skromném závěru není nic špatného, může v něm být dokonce i autorova síla – vždyť jednotlivé interpretace skutečně názorně ukazují problematičnost zobecnění v soudech o politickém rámci básní. I tak by však bylo možno pojmout zdůvodnění širěji – v případě obliby Audenovy básně by se nabízel například poukaz na proslavenost básníkovy jména napříč globální populární kulturou vlivem romantické komedie *Čtyři svatby a jeden pohřeb* z roku 1994, což mohlo například napomoci šíření básně za hranice USA, přesněji řečeno Manhattanu.

Cullerovo strukturalistické podloží spolu s nekompromisností některých soudů tak způsobují určitou úzkost vidění, která mu byla vytýkána recenzenty a která brání zamýšlení nad mezními jevy typu modlitba, úvaha, populární píseň či jevy nových médií (a to navzdory tomu, že Culler mluví o lyrice jako o písemné verzi písní a podtrhuje oblibu rapu u mladších generací). Je tedy svým způsobem symptomatické, že kniha vyšla rok před udělením Nobelovy ceny za literaturu Bobu Dylanovi, událostí, s níž by Culler samozřejmě mohl nesouhlasit, ale musel by ji nějak teoreticky zpracovat.

Nicméně, kniha je beze vší pochybnosti skvělou učebnicí. Podává přehled známých i méně známých přístupů, je přesná a instruktivní v jejich podání, přehledná, v podstatě stručná, dobře strukturovaná a čtivá. Student, který Cullerovo dílo prostuduje, si osvojí řadu odborných pojmů a termínů (petrarkismus, disentní lyrika, panhelénizace poezie) i zajímavých postřehů o dějinách teorie literatury („jako čtenáři Foucaulta víme, že normy jsou i produktivní“; „teorie žánrů je nejzábavnější tam, kde je nejdetailejší...“), a lze předpokládat, že bude mít dobrý přehled po otázkách lyrické poezie. O to smutnější je, že cena svazku (420 Kč za tištěnou verzi, 320 Kč za e-knihu) ji klade těsně nad pomyslnou hranici finanční dostupnosti.

Jonathan Culler: *Teorie lyriky*. Přel. Martin Pokorný, doslov Josef Hrdlička. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2020, 460 s.

www.ipsl.cz